

Història del Palau Reial de Torroella (1827-1930). Un castell romàntic d'estiu, balls, presons i muralles

Laia de Quintana i Vilà(*)

El 2005, Joe Wright va rodar una adaptació de *Pride and Prejudice*, la coneguda novel·la de Jane Austen. Per localitzar l'escena en què Elisabeth Bennet i Mr. Darcy ballaven per primera vegada, va transformar les sales principals de Basildon Park en un plató cinematogràfic. I així, la casa de camp construïda entre 1776 i 1783 per l'arquitecte John Carr passava a ser l'escenografia d'un dels episodis de la literatura anglesa. Perquè una part important de la història dels edificis, més enllà dels arquitectes i els obrers que els han bastit, són les vivències que guarden entre les parets.

Balls de festa major

Entre 1827 i 1830, Narcís de Carles i de Doyle (1791-1839) va fer obres al castell, tal com anomenaven el Palau Reial de Torroella. Va començar per arreglar les cuines i els lavabos, de la mateixa manera que ho va fer el seu besnet Joaquim de Robert i de Carles cent anys després. Gràcies a l'estat actual aixecat per l'arquitecte Rafael Masó el 1929, sabem que la cuina es trobava on ara hi ha el vestíbul de la primera planta i que hi havia dues comunes: una al vèrtex

---

(*) Arquitecta

nord-oest de la mateixa planta, l'altra adossada al mur de la terrassa.¹ A l'Arxiu Diocesà de Girona es guarda la relació de despeses que documenta la intervenció de 1829: «Componer las paredes del comun», «repicar la cocina», «hacer el tabique de la cocina», «componer los cuartos y el comedor», «cubrir, enlucir y blanquear el patio».² A més, es van repicar parets i es va refer la teulada. Narcís de Carles es va preocupar també de protegir les obertures amb reixes de ferro, especialment a la planta baixa, i tancar el terreny. Va ser aleshores, doncs, que es van aixecar aquells «dos pedazos de pared levantando de raiz [para] cerrar la huerta» que anys més tard la gent del poble anomenaria «el cementiri d'en Robert».³ Una darrera informació molt interessant d'aquesta llista d'actuacions era «cubrir (trajeron arena) y tapar los arcos». Segons això, l'any 1829 van cejar la galeria gòtica recuperada per la intervenció de Rafael Masó.

Ara bé, els De Carles no residien a Torroella. Des de 1772 vivien a Girona, a l'antic casal dels Xammar, on actualment hi ha el Bisbat de Girona.⁴ El 1790, Antoni de Carles i de Puig es va casar amb Maria Pilar O'Doyle i de Molina. Van tenir dos fills, Narcís i Josep Maria. Poc més de tres anys després, Antoni va morir i el seu germà, Josep Ramon de Carles i de Puig, va passar a ser l'administrador de les finques fins a la majoria d'edat de l'hereu. En plena guerra napoleònica, Narcís va ser ferit i empresonat a França de 1810 a 1814. Immediatament després va tenir dues filles amb Joana Maria Berthillot. Però en tornar a Girona, el 1816, es va casar amb Joaquina de Mendoza i de la Cruz, amb qui va tenir els dos fills legítims (tanmateix, sempre va reconèixer les filles franceses). Home d'ideals liberals, entre 1836 i 1838 va ser alcalde de Girona. El seu germà Josep Ramon, contràriament, era carlí.

És probable que la família de Narcís de Carles comencés a passar els estius a Torroella a la dècada de 1830. Per aquest motiu devia fer les obres i iniciar, a partir de 1828, la reclamació dels drets de presó que li corresponien i que no cobrava des de 1808, tret de l'any 1816. En ple inici del Romanticisme a Catalunya, el Palau lo Mirador era una residència per a l'estiueig. El seu fill Joaquim de Carles i de Mendoza va mantenir aquest lleure de les classes benestants fins a la dècada de 1890.⁵ És lògic, doncs, que durant els dies de la Festa de Sant Genís s'hi organitzessin balls.

El 2 d'agost de 1841, Josep Hospital, Pere Buxó, Francesc Ponsatí i Pere Matagelada, obrers de la parròquia, van adreçar una nota a Joaquina de Mendoza per demanar-li «dejarnos servir de la Sala de

Saló del Palau Reial de Torroella. A finals dels anys 1830, per la festa major, els obrers de la parròquia hi organitzaven balls. Dels espais privats de l'edifici, aquest era el més públic. Obert puntualment a un grup selecte de convidats, era un lloc per a les celebracions i les festes. Foto Laia de Quintana.

la Casa Castillo que V. posee en esta por la proxima fiesta de San Ginés Patron de esta Villa para tener bayle en las dos noches de dicha fiesta quedando a cargo de estos servidores el vigilar [...] y que todo vaya con el orden y decoro que corresponde».⁶ No era la primera vegada que se sol·licitava fer un ball dins el palau, ja que hi ha una nota semblant adreçada a Narcís de Carles del 13 d'agost de 1838. Però aquell any 1841 no van poder celebrar-lo: «Mi situacion y estado aun de luto y otras consideraciones [que] no es facil manifestarles en una pequeña carta [hace que no pueda dar permiso a] diversiones en una casa que esta aun regada de lagrimas», va respondre la vídua De Carles. Feia gairebé un any i mig de la mort de Narcís. Els obrers havien respectat el dol durant els estius de 1839 i 1840, però devien considerar que ja podien emprendre de nou les festes al palau.

Lamentablement no es conserva cap documentació relacionada amb aquestes diversions en els llibres de comptes de la parròquia.⁷ Uns anys abans, això sí, hi havia un grup d'instrumentistes que ac-

tuaven conjuntament amb la capella de música de l'església dirigida per Bernat Viola.⁸ En ple context de desamortitzacions, la feina de músic es transformava. Sense anar més lluny, l'11 de gener de 1841, tres joves de Torroella van anar a cal notari per constituir una societat. Dos mesos després hi van tornar per acabar de concretar els pactes i afegir un quart membre. Eren Llätzer Ros i Serrats (n. 1819), Miquel Gich i Coll (1819-1898), Genís Galibern i Casanovas (n. 1810) i Miquel Geli i Mercader (1825-1903).⁹ Sabien solfa i tocaven el violí, i un d'ells el contrabaix. Es pot inferir, per tant, que els balls al saló del palau sonaven amb agrupacions reduïdes d'instruments d'arc, qui sap si amb algun dels músics constituïts en societat.

La celebració de balls dins dels espais privats era una cerimònia habitual des de finals del segle XVIII. Les plantes nobles dels edificis de l'època en són un testimoni clar, com demostren can Llopis de Sitges, can Papiol de Vilanova i la Geltrú, el Palau Moxó de Barcelona, la casa Cortada de Vic, la casa dels Trincheria d'Olot i la mateixa casa Carles de Girona. La sala del Palau Reial de Torroella va tenir igualment aquesta funció, ni que fos només una vegada l'any 1838. Per altra banda, no devia ser l'únic cas de la vila, abans de la revolució social i corporal dels balls a plaça, que va caracteritzar la invenció de la sardana llarga,¹⁰ perquè el Palau Solterra i can Quintana tenien sales similars. Ara bé, com eren aquests balls?

A les seves novel·les, Jane Austen situava alguns dels moments més destacats durant un ball celebrat en cases de persones benestants. Utilitzava les descripcions dels espais i els edificis per representar els personatges. És un lloc habitual en la construcció literària de l'autora. Hi ha exemples d'aquest procediment a *Sense and Sensibility* (1811), *Pride and Prejudice* (1813) i *Mansfield Park* (1814). A *Emma* (1816) explica com fins i tot s'arribaven a improvisar les sales de ball: «Aviat la proposta de ballar, que ningú no sabia amb precisió d'on havia sortit, va rebre un encoratjament tant efectiu [...] que de seguida es van apartar tots els objectes per fer l'espai necessari a la cambra. La senyora Weston, gran intèrpret de contradanses, va seure al piano i va començar a tocar un vals irresistible; en Frank Churchill, apropant-se a l'Emma amb una galanteria d'allò més afavoridora, li va demanar de ballar».¹¹ Per Sant Genís, la «Casa Castillo» devia ser testimoni d'una transformació similar en què els mobles es movien per deixar pas a músics i balladors. No en va, avui en dia, a la planta noble, hi ha un piano.

Un magatzem d'armes entre muralles enrunades

Durant la segona guerra carlina, el palau es va fortificar. Just acabada, el 4 d'abril de 1849, el comandant Ramon Boy va demanar les claus de l'edifici per dipositar-hi armes i municions. Argumentava la petició d'ús de l'immoble «tanto por estar desocupado como por su posición»,¹² Josep Devant, que era l'apoderat de la família De Carles a Torroella i es va encarregar de la gestió, va escriure a Joaquim de Carles i de Mendoza assegurant-li que «en toda la guerra civil pasada no sirvió el castillo de casa fuerte». Segurament la informació no era del tot exacta perquè l'hisendat va redactar un esborrany en el qual explicava que «por su construcción y solidez fué destinado en 1848 [...] para fuerte», ja que en no haver-hi caserna a Torroella el palau havia allotjat el destacament de la vila. La intenció del propietari era que l'Ajuntament es fes càrrec d'enderrocar els elements construïts durant la guerra, que considerava impropis. Volia recuperar el palau, «cuyas habitaciones me son muy necesarias para deposito de frutos de mis haciendas y para vivienda propias, pues acostumbro en la temporada de Estio trasladarme con mi familia á ocupar dicha casa».

El 9 de juliol, l'agutzil i un parell d'homes del poble van enderrocar el «tambor» que hi havia a l'entrada. Es tractava d'una construcció de planta circular i poca alçada que preservava l'accés. Segons informava Josep Devant, un cop desmuntat van deixar les pedres arraconades a la dreta, entre la porta i l'escala del pati. El «tambor» era un filtre per protegir les armes i les municions i «lo mirador» una mena de polvorí. Tanmateix, no seria l'última vegada que el propietari s'hauria de preocupar d'evitar l'ocupació armada de la seva residència d'estiu a Torroella.

Al final de la tercera guerra carlina, l'octubre de 1875, Joan Devant va redactar una protesta contra l'alcalde, Salvador Puig, i el cap d'una partida de l'exèrcit, Antonio Fuentes, perquè havien intentat ocupar el palau: «El Gefe con su fuerza se metió adentro y van continuando pasando allâ, puede [que] tal vez no sea mas tiempo [que] el tiempo de repartir armas y municiones». En una carta adreçada a Joaquim de Carles i de Mendoza dos dies després, explicava que no havien aconseguit entrar ni les armes ni la munició.¹³ Fos com fos, la idea d'implementar un ús militar a l'edifici continuava vigent, tot i que des del 16 d'abril de 1871 l'Ajuntament de Torroella havia decidit enderrocar les muralles de la vila i, per tant, les ànsies de viure

en una plaça fortificada havien començat a ser un capítol del pas-sat.¹⁴

Imatge postal del «Castillo de Carles». Seguint la façana en perspectiva el mur té tres trams de diferent alçada, i al mig una porta tapiada. Al fons, es veu l'antiga capella dels Àngels. Centre de Documentació del Montgrí, les illes Medes i el Baix Ter, fons Graells.

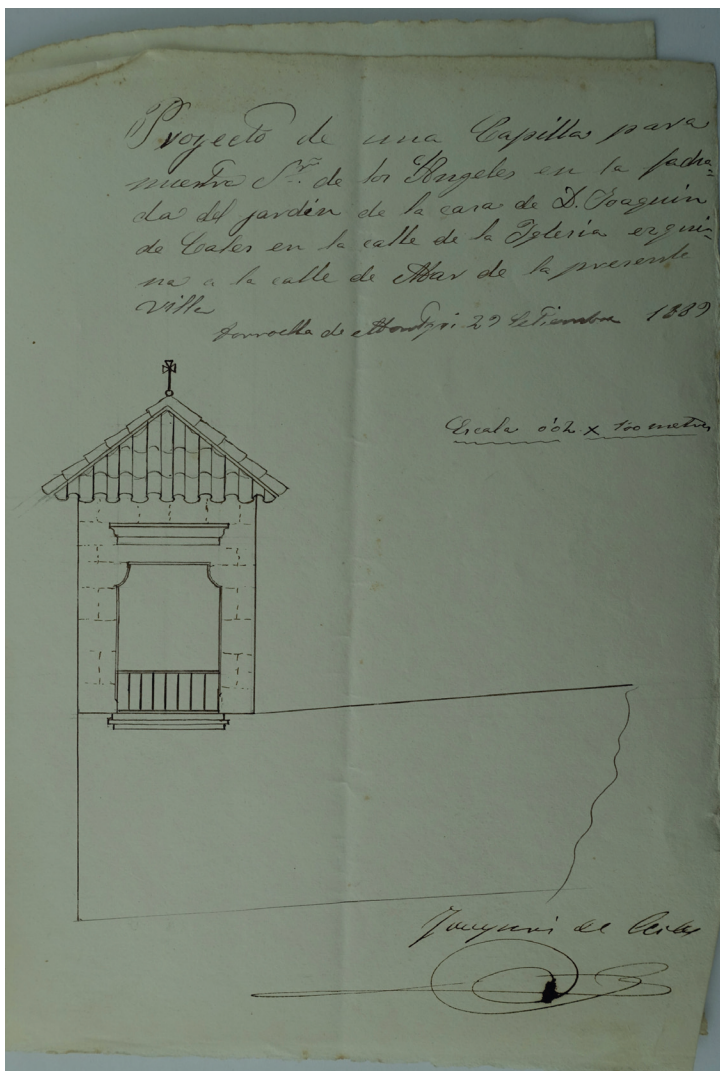
Ara bé, no van ser pas les primeres muralles a caure. Quan al segle XVIII es va habilitar el pas entre la vila i l'església des del carrer de Mar,¹⁵ es va definir un nou eix urbà simbòlic dins la vila que seguia tot el carrer Major i culminava en la porta de migdia del temple i la façana del Palau Reial. En aquest moment, la muralla de la cellera va deixar de ser una estructura defensiva. En desaparèixer es va formular urbanísticament l'actual passeig de l'església. Una de les fotografies antigues del «Castillo de Carles» retratava, encara a finals del segle XIX, aquesta perspectiva i escenografia barroques. En paral·lel als arbres del pas central, el mur de tancament allargava la façana del palau: al fons hi havia la capella dels Àngels, a mig camí el mur reculava lleument i augmentava d'alçada, i finalment la terrassa del palau tornava a pujar; és a dir, del templet a la façana hi havia tres trams de mur de diferents alçades, amb una porta tapiada al tram del mig. A una fotografia de Valentí Fargnoli, complementària a l'anterior, es veu el mateix mur des de baix del carrer de Mar. La font tapava el canvi de secció del mur que ense-

Fotografia de Valentí Fargnoli del «Paseig de la Iglesia». A l'esquerra, rere el primer arbre, l'antiga capella dels Àngels vista frontalment. Seguint a la dreta, el mur té diferents trams fins a arribar a la façana del Palau. La porta tapiada es veu també frontalment a la dreta de la font. Centre de Documentació del Montgrí, les illes Medes i el Baix Ter, fons Graells.

nyava l'altra fotografia. Era justament en aquest punt on hi havia hagut la muralla de la cellera, per això hi havia el canvi d'alçada i la reculada del mur. Es guarda el projecte de la capella dels Àngels, del 29 de setembre de 1889.¹⁶ Les obres es van fer immediatament, segons testimonia una factura corresponent a les teules signada l'11 de novembre del mateix any.¹⁷ Des de llavors, la façana més característica del passeig de l'església ha mantingut els mateixos elements.

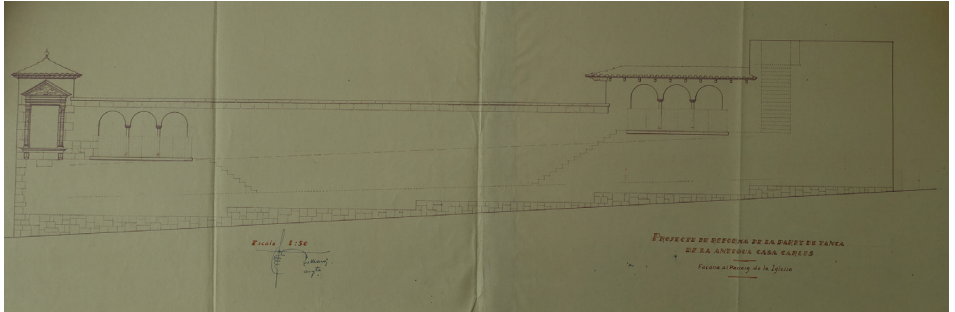
Quaranta anys després, quan Joaquim de Robert i de Carles va emprendre la primera fase de la rehabilitació del palau, va demanar reconstruir el tancament del jardí i ampliar-ne la parcel·la.¹⁸ Va adjuntar-hi un emplaçament del 8 de febrer de 1930 signat pel facultatiu de l'empresa constructora d'obres Antoni Ribera Torres. Amb la lletra A es marcava el tram del passeig de l'església, on queda documentada la reculada del mur. També va adjuntar-hi dos alçats dibuixats per l'arquitecte Rafael Masó que coincideixen bastant amb l'estat actual. La capella dels Àngels es va refer completament. Es van aixecar murs nous i de línia contínua. La idea de l'arquitecte no era deixar la pedra vista, sinó tan sols el sòcol i la

Alçat del projecte de l'antiga capella dels Angels. Joaquim de Carles i de Mendoza va promoure la seva construcció el 1889. S'ha dit que ho va fer per substituir la capella situada al portal de l'Església desaparegut quan es va enderrocar la muralla de la cellera. Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, fons Llicències d'obres 10-1889.

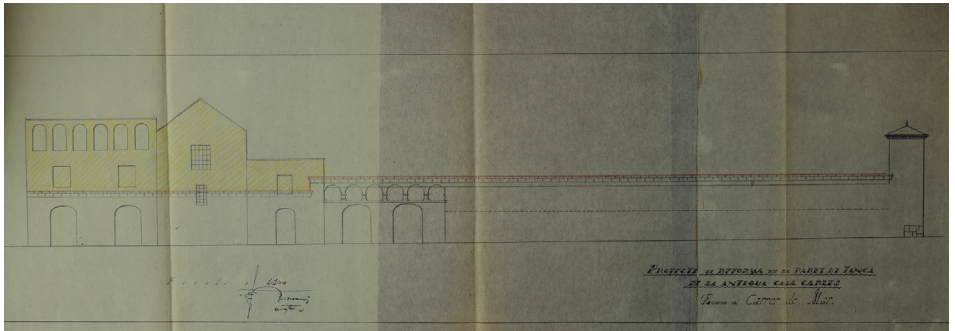
cadena que tanca el passeig. A la totalitat del perímetre del jardí hi deixava una línia superior contínua sense revestiment. Tota la resta de façana, tret del marc de les obertures, no havia de ser de pedra vista. Com tampoc ho havia de ser el nivell superior del pati gòtic. Masó cuidava molt la composició de façanes. En aquesta mateixa ordenació urbanística i estètica de l'entorn, es va integrar l'accés a la mina d'aigua a la façana del carrer de Mar. Va ser llavors que s'enderrocà l'antiga presó del castell.

Alçat del carrer de l'Església realitzat per Rafael Masó el 1930. Es correspon força amb l'estat actual del mur. L'arquitecte va refer completament la capella dels Àngels i va establir un diàleg entre les tres arcades del balcó de l'esquerra i el de la dreta, enganxat a la terrassa. Per altra banda, va emmarcar la composició amb un sòcol esgraonat i una cornisa, ambdós de pedra. La teulada de les arcades de la dreta es vincula formalment amb les teulades principals de l'edifici i el portal d'entrada per al trànsit rodat, situat a l'altre costat de la parcel·la. En el dibuix es projecten els nivells i escales posteriors en línia discontinuïda.

Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, fons Llicències d'obres 56-1930.

Alçat del carrer de Mar realitzat per Rafael Masó el 1930. En color groc es marquen la part dels edificis a enderrocar, entre els quals hi havia la torre i l'entrada de la presó. La cornisa havia de ser esgraonada i de pedra, de la mateixa manera que el sòcol del carrer de l'Església.

Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, fons Llicències d'obres 56-1930.

El conflicte de la presó

A l'emplaçament del 8 de febrer de 1930 se subratllava en vermell la «casa-carcel pública», situada més o menys al centre del carrer de Mar. Formava part de la negociació amb l'Ajuntament per tal de modificar el planejament urbanístic. L'abril del mateix any, Rafael Masó va encarregar l'amidament de l'immoble.¹⁹ L'aixecament dibuixava la façana, dues seccions, dues plantes i el detall de les finestres. L'edifici consistia en dos cossos diferents: l'antiga torre,

de parets gruixudes i dues plantes cobertes amb volta de canó i teulada a dues aigües; l'annex d'entrada, de dues plantes i coberta plana amb pati a la zona posterior. No s'especificava on era l'escala que comunicava l'interior. L'espai de reclusió no arribava als cinquanta metres quadrats, tenia només una finestra petita que donava al carrer i s'hi accedia per una doble porta lateral. Segurament una planta estava destinada als homes i l'altra a les dones, o bé una a alberg i l'altra a presó, model que repetia la nova construcció projectada uns mesos després. Els murs tenien una secció d'un metre i mig. L'alçada màxima era de gairebé sis metres per planta, amb un total exterior de més de dotze metres, com el portal de Santa Caterina. És plausible, doncs, que fos una torre defensiva de la muralla de la cellera reconvertida en presó.

Segons l'alçat del carrer de Mar que va dibuixar Rafael Masó, la torre no estava aïllada. A la banda esquerra hi havia una construcció de tres plantes i a la dreta, enganxada al cos de l'entrada, n'hi havia una altra de planta baixa. El 15 de gener de 1918, Joaquim de Carles i de Ferrer havia reformat aquest lateral dret, afegint-hi una segona obertura i regularitzant la línia horitzontal superior del tancament.²⁰ Des de principis de segle, el propietari es va fer càrrec del manteniment de l'edifici de la presó: emblanquinar, reparar esquerdes i humitats, arreglar els fogons.²¹ Perquè tot i tractar-se d'un doble servei municipal, presó i alberg, la gestió i els drets eren dels amos del palau. De fet, la confusió i disputa pels drets de la presó amb l'Ajuntament arrencava de l'època de Narcís de Carles.

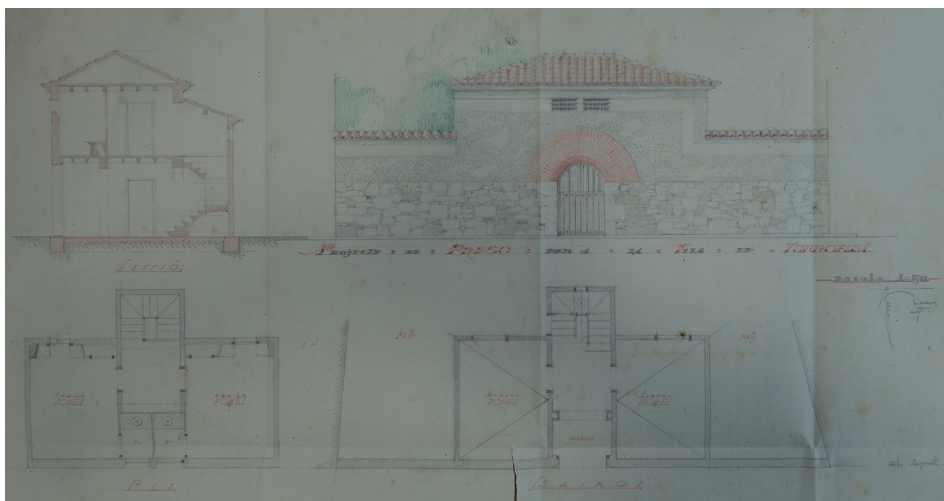
L'estiu de 1829, degut a les epidèmies de febre groga d'aquella dècada, es va ordenar blanquejar amb calç les façanes dels edificis de la vila. Narcís de Carles va adreçar-se a l'Ajuntament demanant la manera i el termini per realitzar aquesta intervenció obligada.²² La corporació municipal era reticent a donar una resposta. Tot plegat va acabar en un recurs a l'audiència reial, que va guanyar el propietari l'any 1831. I així, mentre s'arreglava el castell, reivindicava els drets relacionats amb la custòdia dels presos i es preocupava del bon estat de l'edifici. Sense anar més lluny, el 25 d'octubre de 1830 va substituir unes bigues de la presó que amenaçaven ruïna.²³ Des d'aleshores i fins als temps del seu net Joaquim de Carles i de Ferrer, la presó va estar sempre en mans de la família.

En plena dictadura de Primo de Ribera, l'octubre de 1926, l'Ajuntament de Torroella va publicar una memòria on presentava les diferents inversions urbanístiques i d'obra pública que pensava realitzar

a curt termini. Era una mena de pamflet de propaganda amb el qual s'apropriaven de les principals reclamacions defensades pels membres de l'Ateneu Montgrí, entre d'altres, i publicades a la revista *Emporion*, que les noves autoritats governamentals havien prohibit. En tractar els «edificios del común» exposava que «verificaremos obras en el edificio de la calle de Mar dedicado a cárcel reconstruyendo un tejado de años há derrumbado y la escalera; debidamente acondicionado podrá servir al propio tiempo para albergue de pobres y transeuntes».²⁴ En aquell moment, el palau i els drets de la presó eren a mans del matrimoni Robert de Robert i Maria Dolors de Carles, ja que l'hereu Joaquim de Carles i de Ferrer havia mort sense descendència el desembre de 1921.

Quan l'estiu de 1929 Joaquim de Robert va heretar les propietats de la família de Carles a Torroella, va començar una negociació amb l'Ajuntament per modificar el pla urbanístic de 1925. Van arribar a un acord que van aprovar en el ple de l'1 de setembre de 1930.²⁵ En la permuta de propietats, s'especificava que «deberá ceder el Ayuntamiento al Excmo. Sr. instante la propiedad absoluta del actual edificio de la Casa-Cárcel pública y Albergue de Pobres, sita en la calle del Mar, número 44, de esta villa». A canvi, el ple va acceptar «la oferta de construir dicho Excmo. Sr. Conde instante, á sus costas, el edificio destinado á Cárcel pública y albergue de pobres de esta villa, en el solar apropósito que facilitará el Ayuntamiento, con arreglo al plano que autoriza con fecha 24 de Agosto último el arquitecto de Gerona Don Rafael Masó, y que en lo menester se aprueba por encontrarlo conforme, entregando la llave del edificio, completamente terminado, al Ayuntamiento, que hasta entonces podrá utilizar el actual edificio que presta dichos servicios, cedido en el acuerdo en tercer lugar antes citado. Los materiales de todas clases, que se empleen en la construcción del nuevo edificio, deberán ser de buena calidad y la aprobación y recepción definitiva del citado edificio, será acordada por la Comisión municipal permanente oído el parecer de la de Fomento».

Es conserva el plànol original de Rafael Masó que conté el projecte de la nova presó amb l'alçat principal, una secció i dues plantes.²⁶ L'edifici té característiques pròpies de l'arquitecte: 1) sòcol de paredat amb brancals de carreus de pedra cisellada, seguint un disseny similar al que hi ha a la paret exterior i a la porta d'accés del primer pis del Palau; 2) arc de mig punt de la porta principal amb fàbrica ceràmica, un model que ja havia aplicat a les Escoles de Sant Gregori i a la Cooperativa l'Econòmica Palafrugellenca; 3) cornisa que

Projecte de la nova presó de Torroella de Montgrí realitzat per Rafael Masó el 1930. Tal com explicaven Carlos Bitrián i Maria Campos, es tracta de l'únic edifici de nova planta realitzat per l'arquitecte a Torroella de Montgrí. Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, UI 394.

remarca l'horitzontalitat de la façana i agrupa les dues finestres; 4) teulada a quatre aigües, de la mateixa tipologia que els dos volums laterals annexos de la planta principal del palau o a les escoles d'Ullà. La presó era de dues plantes organitzades al voltant d'un eix central amb l'escala al fons: a la superior hi havia, separades, la cel·la de dones i d'homes; a la inferior, les habitacions destinades a alberg separades de la mateixa manera. Les cel·les tenien cadascuna el seu vàter, amb una finestra elevada que donava al carrer i tenia l'ampit inclinat per afavorir la lluminositat, el seu armari encastrat i una finestra al pati posterior que reinterpretava els festejadors de les construccions antigues.

Masó va signar el plànol el 24 d'agost de 1930. El ple va aprovar el projecte l'1 de setembre. El 25 de febrer de 1931 la nova presó estava acabada. La Comissió de Foment va redactar un informe en què concretava que «el edificio ha sido construido con arreglo al plano aprobado del Arquitecto Sr. Masó, causando para el ornato público, muy buen aspecto».²⁷ Tot seguit anotaven algunes deficiències: la paret posterior havia de ser més gruixuda, faltaven les portes i finestres dels lavabos, les portes de les cel·les no eren adequades, no s'havia construït el mur de separació del pati del veí ni tampoc s'havia urbanitzat el solar.

Uns mesos després començava la república i *Emporion* es tornava a publicar. Gràcies a una notícia d'aquesta revista sabem que tot i esmenar les deficiències detectades per la Comissió de Foment, la presó no acabava d'adaptar-se al seu ús: «Els dies de la festa major les autoritats es van veure obligades a empresonar un embriac que produïa forts escàndols. Fou tancat a la nova presó, però la mateixa nit aconseguí fer-se escàpol obrint un forat a la paret, esbotzà una porta i saltà als patis de les cases veïnes».²⁸

Després de gairebé sis segles, la presó havia deixat d'estar vinculada al Palau Reial de Torroella, en el moment en què aquest passava a ser una nova i moderna residència d'estiu que enterrava quasi a l'oblit la vida romàntica de tres generacions de la família De Carles.

Bibliografia

AUSTEN, Jane (1816). *Emma*. Barcelona: Adesiara, 2014.

AYATS, Jaume; CAÑELLAS, Montserrat; GINESI, Gianni; NONELL, Jaume; RABASEDA, Joaquim (2006). *Córrer la sardana: balls, joves i conflictes*. Barcelona: Rafael Dalmau.

BARBARÀ, Joan; BREATNACH, Oisín (2017). «Els O'Doyle de Wexford: uns irlandesos molt gironins», *Revista de Girona*, núm. 305, pàg. 23-29.

BAUTISTA, Jordi (2014). «Els protocols notariais, documents per a la història de la cobla: el cas de la comarca del Baix Empordà (1840-1880)», *Estudis del Baix Empordà*, núm. 33, pàg. 407-451.

BITRIÁN, Carlos; CAMPOS, Maria (2011). *Estudi de la forma urbana de Torroella de Montgrí*. Torroella de Montgrí: Museu de la Mediterrània, treball inèdit publicat parcialment, pàg. 236-238.

BOSCH, Mónica (2009). «Viure i pagar la guerra: els efectes de la Guerra del Francès en la família i el patrimoni Carles», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 40, pàg. 57-77.

FERRER, Juan; GARCIA, G.; PUIG, José M. (1926). *Memoria que presenta la Comisión Municipal Permanente al Ayuntamiento en Octubre de 1926*. Girona: tipografia de Carreras.

GRAHIT, Josep (1953). «La última guerra carlista en Gerona y su provincia», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 8, pàg. 29-118.

ROVIRAS, Antoni; TORRENT, Enric (2003). *Torroella i l'Estartit*. Girona: Diputació de Girona i Caixa de Girona.

TORRENT, Enric; CASADEVALL, Jordi (2010). *L'abans: Torroella de Montgrí i l'Estartit*. El Papiol: Editorial Efadós.

VERT, Josep (1993). «La casa Carles-Robert i el palau del Mirador», *Llibre de la Festa Major*, Torroella de Montgrí: Ajuntament de Torroella de Montgrí, pàg. 27-34.

Notes:

¹ Girona, Arxiu de la Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, fons Rafael Masó, R-9603/09.

² Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons Casa Carles, lligall foli núm. 38, «Cuentas de obras hechas en la casa de Torroella y en varias heredades en distintos años».

³ Josep Vert (1993: 30).

⁴ Mònica Bosch (2009: 58, nota 2). La resta d'informacions sobre la família De Carles procedeixen d'aquest article i de Barberà i Breatnach (2017).

⁵ Es guarden diferents rebuts de consum i reclamació dels anys 1889 a 1891 i de 1894 a 1895 que documenten aquesta ocupació d'estiu per part de la família De Carles a Torroella. Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons Casa Carles, lligall foli núm. 61.

⁶ Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons Casa Carles, lligall foli núm. 61.

⁷ L'arxiu parroquial, actualment dipositat a l'Arxiu Diocesà de Girona, conserva un llibre de comptes de la Confraria del Santíssim Sagrament que recull ingressos i despeses entre 1694 i 1936. A principis del segle XIX, la confraria pagava algunes festivitats religioses però cap al voltant de la Festa de Sant Genís. A més, entre 1832 i 1861 no hi ha cap dada registrada.

⁸ Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons parroquial incorporat de Torroella de Montgrí, Confraria Santíssim Sagrament comptes, fol. 349v-352r i 356r-357r.

⁹ Bautista (2014: 434-435). Agraïeix a Joaquim Rabaseda les orientacions i informacions musicals d'aquests paràgrafs.

¹⁰ Ayats, Cañellas, Ginesi, Nonell i Rabaseda (2006).

¹¹ Austen (1816: 279-280).

¹² Aquesta informació i les següents relacionades amb l'ocupació militar del palau es guarden també a Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons Casa Carles, lligall foli núm. 61.

¹³ Novament, la protesta i la carta es guarden a la mateixa unitat d'instal·lació de Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons Casa Carles, lligall foli núm. 61. Segons informa Josep Grahit (1953: 111, 113 i 143), entre maig i juny de 1874 els carlistes havien entrat diferents vegades a Torroella, i l'octubre del mateix any el coronel Eusebi Francés havia volgut fortificar la vila conjuntament amb Bàscara, Verges i l'Escala.

¹⁴ Torroella de Montgrí, Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, Llibre d'actes 1871-1883. Citat per Bitrián i Campos (2011: 15).

¹⁵ Torrent i Casadevall (2010: 74).

¹⁶ Torroella de Montgrí, Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, llicències d'obres, 10-1889.

¹⁷ Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons Casa Carles, lligall foli núm. 61, dins el sobre «Notas varias referentes al Castillo de Torroella de Montgri».

¹⁸ Torroella de Montgrí, Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, llicències d'obres, 56-

1930. Tota la documentació gràfica referenciada en aquest paràgraf es troba a la mateixa carpeta.

¹⁹ Girona, Arxiu de la Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, fons Rafael Masó R-9603-22.

²⁰ Torroella de Montgrí, Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, llicències d'obres, 6-1918.

²¹ Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons Casa Carles, lligall foli núm. 39. Dins aquesta unitat d'instal·lació es guarden comptes de Sebastià Bosch corresponents a diferents intervencions de 1906 a 1913.

²² Es guarden els esborranys d'aquestes notes a Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons Casa Carles, lligall foli núm. 61.

²³ Girona, Arxiu Diocesà de Girona, fons Casa Carles, lligall foli núm. 61.

²⁴ Ferrer, Garcia, Puig (1926: 25).

²⁵ Torroella de Montgrí, Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, llicències d'obres, 56-1930.

²⁶ Torroella de Montgrí, Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, UI 394. Bitrián i Campos ja van localitzar aquesta documentació i defensar l'autoria de l'edifici (2011: 276-278).

²⁷ Torroella de Montgrí, Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, UI 394, informe dins la mateixa carpeta on hi ha el plànol.

²⁸ *Emporion* (11-IX-1932: 7).